

Henna Kyhä

Korkeakoulutettujen maahanmuuttajien työurat Suomessa

Suomessa asuu noin 120 000 ulkomaalaista, joista vajaalla viidenneksellä on korkeakoulututkinto. Eniten korkeakoulutettua väkeä muuttaa Suomeen länsimaista ja entisen Neuvostoliiton alueelta, vähiten heitä tulee pakolaisia tuottavista maista. Yleisesti on tiedossa, että maahanmuuttajaväestömme työllisyystilanne on heikko. Erityisen vaikea tilanne oli 1990-luvun laman aikana, jolloin maahanmuuttajaväestömme työttömyysaste oli peräti 53 prosenttia. Tosin joidenkin kansallisuuksien kohdalla työttömyys nousi jopa yli 90 prosenttiin. Vaikka tilanne on viime vuosina parantunut, on maahanmuuttajien työttömyys edelleen lähes kolminkertainen kantäväestöön verrattuna. (Tilastokeskus 2006.)

Koulutus voi maahanmuuttajille olla väylä työmarkkinoiden parempiin asemiin, sillä maahanmuuttajien työllisyystilanteen on todettu parantuvan koulutustason noustessa (esim. Pikkarainen 2005, 56–58). Forsanderin (2002) mukaan erityisesti Suomessa suoritettu tutkinto vaikuttaa myönteisesti työllistymiseen. Silti korkeakoulututkinnon lupaus hyvästä työllistymisestä ja haasteellisista työtehtävistä on maahanmuuttajille usein vähemmän luotettava kuin kantäväestölle. Useat tutkimukset (esim. Joronen 1997; Haapakorpi 2004; Kyhä 2006) kun osoittavat sen tosiasian, että koulutetuilla maahanmuuttajilla on vaikeuksia työllistyä, saatikka löytää koulutustaan vastaavaa työtä.

Pahimmassa tapauksessa maahanmuuttajan kotimaassa suoritettu tutkinto saattaa uudessa maassa mitätöityä kokonaan ja akateemisen tutkinnon myötä hankittu pääoma menettää arvonsa. Vieräaseen maahan muuttaessa moni joutuukin sanomaan hyvästit aikaisemmalle akateemiselle uralle ja edessä voi olla siirtyminen koulutusta vastaamattomaan työhön, kouluttautuminen kokonaan uuteen ammattiin tai pitkäaikainen työttömyys. Koska toisessa maassa

hankittua koulutusta on sellaisenaan vaikea siirtää maasta toiseen, muodostuvat maahanmuuttajien tutkintojen kelpoisuusehdot usein heidän suurimmiksi esteikseen suomalaisille työmarkkinoille pyrittäessä.¹ Koulutusinvestoinnin kannattomuus ja ylipäänsä ongelmat oman uran jatkamisessa voivat aiheuttaa ahdistusta, pettymystä ja jopa petetyksi tulemisen tunnetta. Samalla maahanmuuttajien taloudellinen tilanne ja akateemisen koulutuksen myötä hankittu osaaminen heikentyyvät. (Forsander & Alitoppa-Niitamo 2000; Forsander 2002; Haapakorpi 2004.)

Syitä maahanmuuttajien heikkoon työmarkkina-asemaan on haettu muun muassa maahanmuuttajien omista resursseista tai ennemminkin niiden puutteista (esim. Forsander 2002; Reuter ym. 2005) sekä suomalaisten kielteisistä asenteista maahanmuuttajia kohtaan (esim. Jaakkola 2005). Samoin etnisesti lohkoutuneiden työmarkkinoiden avulla, joilla eri etnisten ryhmien jakaantuminen on tavalla tai toisella epätasaista, on pyritty selittämään maahanmuuttajien epätasaista sijoittumista työmarkkinoille (esim. Paananen 1993; Forsander 2002). Magdaleena Jaakkolan (1991) mukaan jo 1990-luvun alussa oli Suomessa nähtävissä työmarkkinoiden etnistä lohkoutumista siten, että eri kansalaisuusryhmät toimivat arvostuksestaan erilaisissa ammateissa; Euroopasta, Pohjois-Amerikasta ja Japanista lähtöisin olevat sijoittuivat useammin niin sanotuille primaareille työmarkkinoille ja työllistyivät erilaisiin asiantuntijatehtäviin tai toimihenkilöasemiin kun taas eteläeurooppalaiset, aasialaiset ja afrikkalaiset työskentelivät sekundaarityömarkkinoilla teollisuuden erilaisissa työntekijätehtävissä. 2000-luvulle tultaessa Timo Jaakkola (2000, 91–92) on käyttänyt termiä duaalijärjestelmä kuvaamaan tilannetta, jossa etniset vähemmistöt Suomessa ovat jakautuneet yhäältä hyvin koulutettuihin, usein länsimaista tulleisiin

¹ Kelpoisuusehdoilla tarkoitetaan tässä virallisia tutkinnon tunnustamis- tai rinnastamispäätöksiä. Tutkinnon tunnustamisella tai rinnastamisella viitataan prosessiin, jossa henkilö saa virallisen päätöksen siitä, mihin hänen tutkintonsa työelämässä kelpaa. Tutkintojen vertailujen käytännöt riippuvat tutkinnon käyttötarkoituksesta. Ensinnäkin, opetushallitukselta voidaan hankkia virallinen päätös tutkinnon tunnustamisesta. Opetushallituksen päätös antaa virkakelpoisuuden julkiseen virkaan tai sellaiseen tehtävään, johon vaaditaan vähintään kolmivuotinen korkeakoulututkinto. Toiseksi, tiettyihin Suomessa säänneltyihin ammattiteihin, kuten lääkärin ammattiin vaaditaan virallinen ammattinharjoittamisoikeus, jonka myöntää kyseisen ammattialan virasto (esim. Terveystieteiden tutkimuskeskus eli TEO). Termiä tutkinnon tunnustaminen käytetään EU/ETA-maissa suoritettujen tutkintojen kohdalla, rinnastamista puolestaan näiden maiden ulkopuolella hankituista tutkinnoista. (Opetushallitus 2004.)

”menestyjiin” toisaalta kouluttamattomiin monesti kolmannen maailman maiden ”punnertajiin”. Jaakkolan mukaan ainoana yhdistävänä tekijänä näiden ryhmien välillä on ulkomaalaistausta.

Vaikka maahanmuuttajien työllistymistä on Suomessa tutkittu runsaasti, silti pelkästään korkeakoulutettujen maahanmuuttajien työmarkkinatilannetta laajemmin tarkastelevaa tutkimusta on toistaiseksi tehty vähän (vrt. Haapakorpi 2004). Seuraavassa tarkastelen lähtömaassa korkeakoulututkinnon suorittaneiden maahanmuuttajien työmarkkinatilanteita ja työuria Suomessa. Tutkimus liittyy tekeillä olevaan väitöskirjatutkimukseeni, jossa tarkastelen korkeakoulutettujen maahanmuuttajien työmarkkinatilanteita heidän työllisyyden ja työllistymisen tarkoituksenmukaisuuden, työttömyyden sekä koulutukseen osallistumisen näkökulmasta. Erityisen kiinnostukseksi kohteena ovat korkeakoulutettujen maahanmuuttajien työurat Suomessa ja korkeakoulututkinnon merkitys näissä urissa.

Aineisto

Aineistona artikkelissa hyödynnän syksyllä 2004 korkeakoulutetuilta maahanmuuttajilta keräämääni kyselyaineistoa. Kyselyyn vastanneet maahanmuuttajat tavoitin korkeakoulutetuille maahanmuuttajille tarkoitetun SPECIMA-projektin kautta.² Suomenkielinen kyselylomake lähetettiin postitse projektin kaikille 160 asiakkaalle. Takaisin saatiin 95 täytettyä lomaketta, jolloin vastausprosentiksi saatiin 59. Vastausprosenttia voidaan pitää hyvänä, sillä monenlaisten kielellisten ja kulttuuristen syiden vuoksi vastausprosentit surveytyyppisissä maahanmuuttajatutkimuksissa jäävät usein alhaisiksi (vrt. Liebkind & Jasinskaja-Lahti 1997, 96; Ylänkö 1997, 50).

Kyselylomake sisälsi kysymyksiä maahanmuuttajien korkeakoulututkinnosta, heidän työtilanteestaan lähtömaassa, työhistoriastaan Suomessa, vastaajien koulutukseen osallistumisesta sekä työttömyydestä Suomessa. Taustoiltaan kyselyyn vastanneet maahanmuuttajat muodostivat varsin heterogeenisen ryhmän. Kaikkiaan aineistossa oli edustettuna peräti 19 eri maan kansalaisuutta. Valtaosa (yli 70 prosenttia) oli joko paluumuuttajana tai avioliiton vuoksi entisestä Neuvostoliitosta tai sen seuraajavaltioista Suomeen muuttaneita. Pakolaisina, turvapaikanhakijoina tai perheen yhdistämisen

vuoksi tulleita aineistossa oli noin kuudennes. Näistä syistä muuttaneet olivat lähtöisin pääasiassa Lähi-idästä, entisen Jugoslavian alueelta sekä entisestä Neuvostoliitosta tai sen seuraajavaltioista. Työn tai opiskelun vuoksi muuttaneita aineistossa oli vain muutama.

Aineiston maahanmuuttajat olivat kaikki suorittaneet kotimaassaan jonkin korkeakoulututkinnon. Yhdeksällä kymmenestä oli ylemmän korkeakouluasteen tutkinto, muutamalla oli lisensiaatin tai tohtorin tutkinto. Lopuilla oli alemman korkeakouluasteen tutkinto eli joko yliopiston alempi korkeakoulututkinto tai ammattikorkeakoulututkinto. Lähes puolet maahanmuuttajista oli lääkäreitä, viidennes opettajia, kuudennes insinöörejä tai diplomi-insinöörejä ja kymmenes oli humanistisen ja yhteiskunnallisen alan tutkinnon suorittaneita. 40 prosentilla korkeakoulututkinto oli rinnastettu, lopuilla tutkinnon rinnastamista ei oltu tehty tai prosessi oli kesken. Useimmin tutkintonsa olivat rinnastaneet opetusalaalta valmistuneet. Heistä yli 70 prosenttia oli saanut opetushallituksen virallisen tutkinnon rinnastamispäätöksen. Insinööreillä ja diplomi-insinööreillä vastaava luku oli 30 prosenttia. Lääkäreistä kolmanneksella oli Terveystieteiden osaston (TEO) myöntämä virallinen lupa lääkärin ammatin harjoittamiseen.

Suomessa asumisen kesto vaihteli aineiston maahanmuuttajilla suuresti. Varhaisimmat olivat muuttaneet Suomeen jo 1980-luvun puolessa välissä, viimeisimmät vasta 2000-luvulla. Keskimäärin Suomessa oli asuttu runsaat kuusi vuotta. Työuran muotoutumisen kannalta Suomessa asumisen kestoa voidaan pitää melko lyhyenä, sillä maahanmuuttajilla kuluu monesti useampi vuosi ennen kuin he pystyvät edes aloittamaan työnhaun saatikka työllistymään. Iältään maahanmuuttajat olivat keskimäärin 42 vuoden ikäisiä, nuorin oli 25-vuotias ja vanhin 64-vuotias. Valtaosa, lähes neljä viidesosaa kyselyyn vastanneesta oli naisia. Vaino sukupuolijakaumaa selittää osaltaan SPECIMA-projektin asiakaskunta, jossa naiset ovat enemmistönä.

Korkeakoulutettujen maahanmuuttajien työmarkkina-asema

Kyselylomakkeen urakysymysten perusteella kyselyyn vastanneet maahanmuuttajat luokiteltiin pääasiallisena toimintansa mukaan työllisiin, työttömiin, työvoima-

2 SPECIMA-projekti on valtakunnallinen Turun työvoimatoimiston Kansainvälisten palveluiden hallinnoima ESR-projekti, jonka tavoitteena on luoda uusia pätevyöitymis- ja täydennyskoulutusmalleja sekä kehittää hyviä käytäntöjä korkeasti koulutetuille maahanmuuttajille. Projekti päättyi elokuussa 2007.

poliittisessa koulutuksessa oleviin, luokkaan muu sekä luokkaan eos.³ Taulukossa I on esitetty maahanmuuttajat pääasiallisen toiminnan mukaan kolmena eri

ajankohtana; maahantulovuoden lopussa, neljä vuotta Suomessa asumisen jälkeen sekä kyselyajankohtana eli vuoden 2004 lopussa.⁴

Taulukko I. Korkeakoulutetut maahanmuuttajat pääasiallisen toiminnan mukaan tulovuoden lopussa, neljä vuotta Suomeen muuton jälkeen sekä vuoden 2004 lopussa (%).

Pääasiallinen toiminta	Tulovuosi	Neljä vuotta Suomeen muuton jälkeen	Vuosi 2004
Työllinen	5	39	38
Työtön	57	40	32
Työvoimapolitiittisessa koulutuksessa	36	17	27
Muu	-	1	1
Eos	2	3	2
Yhteensä	100	100	100
N	95	75*	95

* Lukuun ei ole laskettu mukaan vuoden 2000 jälkeen Suomeen muuttaneita maahanmuuttajia.

Työllisiä oli kunakin tarkasteluajankohtana varsin vähän. Erityisen huono tilanne oli heti Suomeen tulovuonna, jolloin maahanmuuttajista vain viisi prosenttia oli työssä valtaosan ollessa joko työttömänä tai työvoimapolitiittisessa koulutuksessa. Suuri työttömien määrä Suomeen muuttovuoden lopussa on kuitenkin ymmärrettävää, sillä tutkimusten mukaan maahanmuuttajilla menee usein pitkään ennen kuin he onnistuvat saamaan ensimmäisen työpaikkansa (Myrskylä 2003, 35–36; Joronen 2005, 67–69). Heti Suomeen muuton jälkeinen tarkasteluajankohta ei siinä mielessä edes ole kovin mielekäs ajankohta tarkastella työmarkkinatilannetta. Maassaolon pidentyessä työllisten osuus kasvoi selvästi; neljän vuoden jälkeen ja vuoden 2004 lopussa työelämässä oli jo lähes 40 prosenttia vastaajista. Työllisten määrän kasvusta huolimatta työttömien ja työvoimapolitiittisessa koulutuksessa olevien yhteen laskettu osuus oli vuonna 2005 edelleen suuri, lähes 60 prosenttia. Kun otetaan huomioon se, että työvoimapolitiittinen koulutus on tarkoitettu työttömille ja työttömyysuhan alla eläville, oli valtaosa korkeakoulutetuista maahanmuuttajista

kunakin tarkasteluajankohtana käytännössä useimmiten työttömänä. Koulutuksella onkin todettu olevan varastointifunktio. Kun työvoimaa ei kyetä työmarkkinoilla hyödyntämään, toimivat erilaiset koulutukset hyvinä työvoimareserveinä. Työttömien kohdalla erilaiset työvoimapolitiittiset koulutukset ovat parempi vaihtoehto kuin työttömänä oleminen. (Hyypä 1999; Antikainen ym. 2006, 156–158.)

Maahanmuuttajien urakehitystä on usein kuvattu mosaikkimaiseksi, jossa työllisyyden, työttömyyden, opiskelun sekä tukitöiden ja työharjoitteluiden lyhyet jaksot vaihtelevat tiheästi (esim. Forsander 2002, 143; Haapakorpi 2004, 26). Korkeakoulutettujen maahanmuuttajien työsuhteiden ja työttömyysjaksojen kestoja ja määriä tarkastelemalla heidän urissaan voidaan nähdä juuri tämänkaltaista pätkittäisyyttä. Valtaosa työsuhteista oli luonteeltaan määräaikaista. Vain vajaa kymmenesosa oli pysyviä. Lähes kolmannes kaikista työsuhteista koostui erilaisista työharjoittelusta, työkokeiluista tai avustavista töistä. Kyselyhetken mennessä tutkittavilla oli keskimäärin ollut 2,3 työsuhdetta. Kestoltaan työsuhteet olivat vajaan vuoden pituisia

3 Luokka työllinen sisälsi kaikenlaiset työt, niin vakituiset kuin määräaikaista, koulutusta vastaavat ja vastaamattomat työt sekä eripituiset harjoittelujaksot. Työttömiä olivat henkilöt, joilla ei tarkasteluajankohtana ollut minkäänlaista työtä eivätkä he myöskään olleet koulutuksessa. Työvoimapolitiittisessa koulutuksessa oleviin lukeutuivat maahanmuuttajat, jotka osallistuivat työhallinnon järjestämään kotoutumislain mukaiseen maahanmuuttajakoulutukseen (Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta (493/1999)). Luokka muu sisälsi niin sanotun omaehtoisen koulutuksen sekä kotityön (lasten ja kodin hoidon). Erotuksena työvoimapolitiittisesta koulutuksesta omaehtoiseksi koulutuksen tekee se, että maahanmuuttajat hakeutuvat näihin koulutuksiin vapaaehtoisesti, eivät esimerkiksi kotoutumislain nojalla. Luokkaan eos sijoitettiin sellaiset tapaukset, joista ei saatu käsitystä mikä heidän tilanteensa kulloinkin oli.

4 Tarkasteluajankohta ”neljä vuotta Suomeen muuton jälkeen” on valittu lähinnä maahanmuuttajien kotoutumista silmällä pitäen. Kotoutumislain (L 493/1999) mukaan maahanmuuttajalla on oikeus kotoutumissuunnitelmaan enintään kolme vuotta ensimmäisen kotikunnan väestötietojärjestelmään merkitsemisestä. Tämän jälkeen monet aloittavat virallisesti työnhaun, jonka jälkeen myös työllistyminen on mahdollista.

(ka 11 kuukautta). Keskihajonta maahanmuuttajien työsuhteissa oli kuitenkin suuri (kh 9,95 kuukautta), mikä kertoo ryhmän heterogeenisuudesta; kohderyhmän maahanmuuttajien työsuhteiden pituudet vaihtelivat alle kuukaudesta lähes neljään vuoteen. Maahanmuuttajien työsuhteiden keskimääräistä pituutta voidaan pitää kuitenkin melko lyhyenä, mikäli tulosta verrataan esimerkiksi Lantan (1997, 11) tutkimukseen, jossa selvitettiin suomalaisten korkeakoulutettujen, nimenomaan valtiotieteilijöiden, työelämään sijoittumista. Lantan tutkimuksessa kohderyhmän työsuhteiden keskimääräiseksi pituudeksi muodostui lähes kolme vuotta.

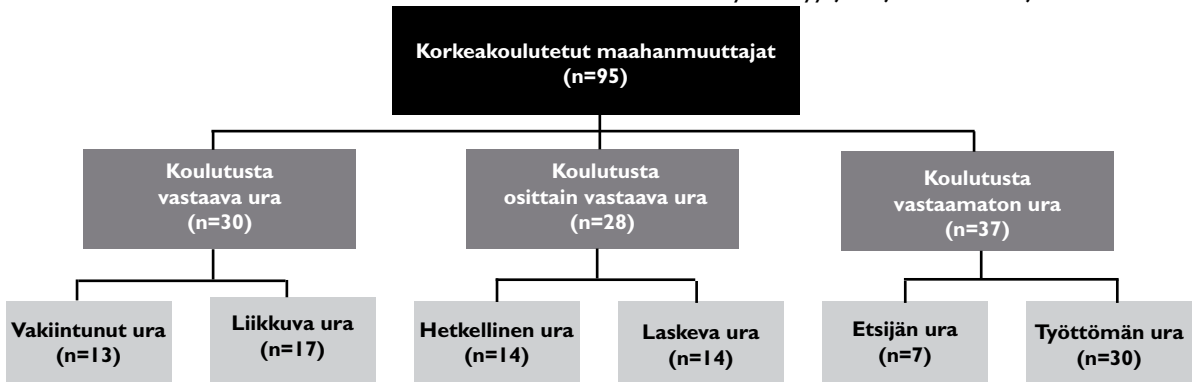
Se, että tutkittavien työsuhteet olivat kestoltaan lyhyitä ja määräaikaista ei kuitenkaan kerro pelkästään työn lyhytjänteisyydestä, vaan tämänkaltaisiin työuriin liittyy usein myös riski työttömyydestä ja ylipäänsä uhka työn pysyvyydestä. Muutamaa maahanmuuttajaa lukuun ottamatta kaikki olivat jossain vaiheessa Suomessa oloaan olleet vähintäänkin kerran työttömänä. Kestoltaan työttömyysjaksot olivat pitkiä, keskimäärin 21 kuukauden eli vuoden ja yhdeksän kuukauden pituisia.

Korkeakoulutettujen maahanmuuttajien uratyypit

Toisenlaisen kuvan korkeakoulutettujen maahanmuuttajien työmarkkinatilanteesta saa tarkastelemalla maahanmuuttajien työuria. Keskeinen lähestymistapa tutkimuksen empiirisen aineiston kannalta on jakaa maahanmuuttajat uratyyppeihin sen perusteella, miten heidän työnsä Suomessa vastaa lähtömaassa hankittua koulutusta. Aineiston jakamisessa useampiin uratyyppeihin hyödynsin tyypittelyä. Tyypittelyssä aineistosta etsitään yhteisiä ja erotteluvia piirteitä, joiden kautta asioita ja ilmiöitä ryhmitellään ja yhdistellään. Analyysin tuloksena syntyvien tyyppien tarkoituksena on tyypillistää samankaltaisia piirteitä sisältäviä kokonaisuuksia ja tiivistää aineistoa hallittavaan muotoon. (esim. Alasuutari 1994; Eskola & Suoranta 1998.)

Tyypittely perustui dikotomiseen luokitteluun siinä mielessä, että pääasiallisena erottelevana kriteerinä oli se vastasivatko maahanmuuttajien työt heidän koulutustaan vai eivät. Tämän tiedon sain maahanmuuttajien kyselylomakkeessa heidän subjektiivisesti arvioimistaan työn ja koulutuksen vastaavuuksista. Työuria saattaisi olla tarpeen tarkastella hienovaraisempiakin luokitteluja käyttäen. Tässä yhteydessä se olisi kuitenkin vaikeuttanut jatkoanalyysin tekoa, sillä pelkästään jo nyt käyttämäni luokittelun eri variaatiot tuottivat kuusi uratyyppiä. Luokittelun monipuolistaminen olisi lisännyt uratyyppien määrää niin paljon, että niiden pohjalta olisi ollut vaikea tehdä päätelmiä. Tyypittelyn perustuessa tällaiseen kriteeriin, jää todennäköisesti paljon huomioimatta ja näkemättä. Jakamalla aineisto toisenlaisen kriteerin mukaan olisi tutkimuksen asetelma ja sitä kautta myös tulokset muodostuneet erilaisiksi. Toisaalta uratyyppien ”ohi” tai ”yli” voidaan nytkin löytää myös muita kuin maahanmuuttajien uriin liittyviä yhdistäviä tekijöitä, kuten sama kansalaisuus tai muuttosyy. Tutkija onkin tietyllä tavalla vallankäyttäjä, sillä hänen tehtävänä on päättää mistä näkökulmasta hän aineistoaan lähestyy; mitä osia hän aineistostaan analysoi, mitä jättää ulkopuolelle ja minkälaisia tulkittoja hän näiden pohjalta tekee. Samoin tyypittelyä on kritisoitu ilmiöiden liiallisesta yksinkertaistamisesta. Yksinkertaistamisen seurauksena inhimillisen toiminnan monimuotoisuus helposti hämärtyy siitäkin huolimatta, että analyysissa saatujen tyyppien erilaisuutta korostettaisiin. (Alasuutari 1994, 29; Eskola & Suoranta 1998; Järvinen 1999, 28–32.)

Tyypittelyn perusteella aineistosta muodostui kolme pääuraa; koulutusta vastaava, koulutusta osittain vastaava sekä koulutusta vastaamaton ura. Kukin pääura jakautui vielä kahteen alatyyppeihin, jotka nimesin vakiintuneeksi ja liikkuvaksi; hetkelliseksi ja laskevaksi; sekä etsijän ja työttömän uraksi. Kuvio 1 havainnollistaa uratyyppiä. Taulukossa 2 on esitetty kunkin uratyyppien keskimääräinen työsuhteiden lukumäärä ja kesto sekä työttömyysjaksojen lukumäärä ja kesto.

Kuvio 1. Maahanmuuttajien jakaantuminen uratyyppeihin.

Taulukko 2. Uratyypin keskeisimmät piirteet.

Piirteet	Vakiintunut ura	Liikkuva ura	Hetkellinen ura	Laskeva ura	Etsijän ura	Työttömän ura
Työsuhteiden lukumäärä	2	5	3	2	3	-
Työsuhteiden kesto (kk)	15	11	8	15	8	-
Työttömyysjaksojen lukumäärä	1	3	3	2	2	1
Työttömyysjaksojen kesto (kk)	22	21	9	10	28	31

Vakiintunut ja liikkuva ura

Maahanmuuttajista vajaa kolmannes päätyi koulutusta vastaavalle uralle. Tällä uralla työtehtävät vastasivat pääsääntöisesti maahanmuuttajien lähtömaassa hankittua korkeakoulututkintoa, niin tutkinnon alaa kuin tutkinnon tasoakin. Koulutusta vastaava ura jakaantui edelleen kahteen uratyyppiin. Vakiintuneeksi uraksi nimesin sellaiset urat, joissa työtehtävät olivat pelkästään korkeakoulututkintoa vastaavia, kun liikkuvaan uraan sisältyi myös muutamia oman alan työharjoittelujaksoja sekä erilaisia alan avustavia töitä, kuten opettajilla kouluavustajan työt. Tämänkaltaiset tutkinnon tasoa vastaamattomat lyhyet harjoittelut ja avustavat työt sijoittuivat vaihtelevasti eri kohtiin uraa. Yhteistä vakiintuneen ja liikkuvan uran kulkijoille oli, että he olivat useimmiten entisestä Neuvostoliitosta tai sen seuraajavaltioista Suomeen muuttaneita lääkäreitä tai opettajia. Valtaosalla vakiintuneen ja liikkuvan uran kulkijoista tutkinto oli rinnastettu. Suomeen he olivat muuttaneet joko avioliiton tai paluun vuoksi. Joukossa oli vain yksi työn vuoksi muuttanut. Erityisesti liikkuvan uran kulkijat olivat asuneet Suomessa pitkään, keskimäärin kahdeksan vuotta. Heistä moni olikin ehtinyt saada suomen kansalaisuuden. Koulutusta vastaavasta urasta huolimatta kumpaakin uratyyppiä leimasi määräaikaishuoneesta ja pitkistä työttömyysjaksoista aiheutuva työurien epävakaus. Erityisesti liikkuvalla uralla työsuhteita oli runsaasti ja ne olivat lyhyitä.

Esimerkkinä vakiintuneesta urasta on vuonna 1999 entisestä Neuvostoliitosta paluumuuttajana Suomeen muuttaneen naislääkärin ura. Naisen ura antaa varsin tyypillisen kuvan vakiintuneesta urasta, sillä suomen kielen opiskelun jälkeen sekä lääkärin luvan saatuaan nainen oli työlistynyt oman alansa töihin. Toisaalta ura sisälsi myös työttömyyttä ja määräaikaista työsuhteita, jotka olivat tyypillisiä niin vakiintuneelle uralle kuin muillekin uratyypeille.

Nainen valmistui lääkäriksi entisessä Neuvostoliitossa vuonna 1989. Suomeen nainen muutti kymmenen vuotta myöhemmin. Muuttaessaan hän oli 33 vuoden ikäinen. Ensimmäisen Suomessa vietety

vuoden nainen oli työttömänä. Työttömänä ollessaan nainen opiskeli suomen kieltä sekä suoritti tutkintonsa pätevyttämiseen vaadittavia opintoja. Kaksi vuotta Suomessa asuttuaan nainen sai lääkärin ammatin harjoittamiseen tarvittavan luvan. Vuoden 2001 lopulla hän sai ensimmäisen työn; puolentoista vuoden pituisen määräaikaisten terveyskeskuslääkärin paikan. Tämän työsuhteen päätyttyä hän siirtyi välittömästi lääkäriksi vuoden kestäväan määräaikaishuoneeseen työhön mielenterveystoimistoon. Kyselyhetkellä nainen työskenteli edelleen lääkärinä samassa työpaikassa.

Hetkellinen ja laskeva ura

Vajaa viidennes korkeakoulutetuista maahanmuuttajista oli koulutusta osittain vastaavalla uralla. Myös tämä pääura jakautui kahdenlaisiin työuriiin; yhtäältä uriin, jotka sisälsivät vaihtelevasti sekä koulutusta vastaavia että täysin vastaamattomia töitä toisaalta uriin, joissa työskenneltiin omalla tutkintoa vastaavalla alalla, mutta korkeakoulututkinnon tasoon nähden selvästi alemman tasoissa töissä. Ensimmäisen uratyyppin nimesin hetkelliseksi uraksi, jälkimmäisen laskevaksi uraksi.

Hetkellisellä uralla olevat maahanmuuttajat olivat suorittaneet useimmiten joko kasvatustalon, tekniikan alan tai humanistisen alan tutkinnon. Lähtöisin he olivat lähes pääsääntöisesti entisestä Neuvostoliitosta tai sen seuraajavaltioista. Suomeen he olivat useimmiten tulleet joko paluumuuttajina tai avioliiton vuoksi. Tämä uratyyppi oli töiden osalta ehkä kaikkein vaihtelevin, sillä urat sisälsivät niin koulutusta vastaavia kuin täysin vastaamattomiaakin töitä. Hetkelliseksi tämän uran teki juuri se, että ajoittain työskenneltiin ylikoulutettuina, hetkittäin koulutusta vastaavissa töissä. Tyypillistä hetkelliselle uralle oli myös se, että työsuhteet olivat useimpiin muihin uratyyppisiin nähden lyhyempiä. Samoin työttömyysjaksoit olivat lyhyitä, mutta niitä oli runsaasti.

Esimerkkinä hetkellisestä urasta on vuonna 1991 nykyisestä Virossa, silloisesta Neuvostoliitosta Suomeen muuttaneen paluumuuttajanaisen ura. Naisen työura Suomessa oli varsin kirjava sisältäen sekä koulutusta vastaavia että täysin vastaamattomia töitä. Nai-

sen uraa voidaan pitää myös tietyllä tavalla nousujohteisena, sillä uran edetessä työt alkoivat yhä enemmän vastata hänen opettajan koulutustaan⁵.

Nainen oli ammatiltaan saksan ja englannin kielen opettaja. Tutkintonsa hän oli suorittanut entisessä Neuvostoliitossa vuonna 1991. Samana vuonna nainen muutti Suomeen. Suomeen muuttaessaan hän oli 23 vuoden ikäinen. Maahanmuuton jälkeen nainen oli aluksi työttömänä muutaman vuoden. Vuonna 1993 hän aloitti tutkintoaan täydentävät opinnot. Vuotta myöhemmin hän sai ensimmäisen työpaikan, osa-aikaisen siivoustyön, jota hän teki opintojensa rinnalla. Seuraavana vuonna hän sai ensimmäisen alan työn, osa-aikaisen kaksi kuukautta kestävä opettajan työn. Tämän työn päätyttyä nainen työskenteli runsaan puolen vuoden verran osa-aikaisena kiinteistösihteerinä. Samaan aikaan nainen täydensi edelleen tutkintoaan vaadittavilla opinnoilla. Neljäs naisen työsuhde oli jo pidempi, mutta ei vielä kukaan koulutusta vastaava; nainen työskenteli kaksi ja puoli vuotta kansainvälisyssihteerinä. Vuoden 1998 lopusta kyselyhetkeen mennessä nainen oli ollut neljässä työsuhteessa, joista kolme sisälsi opettajan työtä, yksi kouluavustajana toimimista. Tähän ajanjaksoon sisältyi myös kaksi työttömyysjaksoa. Tutkintonsa rinnastamispäätöksen nainen sai vuonna 2000.

Laskevalle uralle sijoitin maahanmuuttajat, jotka työskentelivät omalla tutkintoa vastaavalla alalla, mutta tutkinnon tasoon nähden selvästi heikommassa töissä. Erona koulutusta vastaavaan liikkuvaan uraan oli se, että laskevan uran kaikki työt olivat maahanmuuttajien koulutustasoon nähden alhaisempia, kun liikkuvaan uraan mahtui myös koulutusta vastaavia töitä. Laskevalle uralla oli pääasiassa lähtömaassa hammaslääkärin tutkinnon suorittaneita maahanmuuttajia. Heistä vain yhden tutkinto oli rinnastettu. Työt, joita he Suomessa tekivät, olivat useimmiten hammashoitajan töitä tai muita hoitoalan avustavia tehtäviä. Työ- ja työttömyysjaksojen osalta laskeva ura oli muihin uratyyppeihin nähden kuitenkin melko suopea; työsuhteet olivat suhteellisen pitkiä ja työttömyyskaudet keskimääräistä lyhyempiä. Tästä huolimatta tämänkaltaisen ura ei varmasti vastaa korkeakoulutettujen maahanmuuttajien urasuunnitelmia. Alla oleva esimerkki havainnollistaa hyvin tätä uraa. Samalla esimerkkiura osoittaa kuinka tiheästi työllisyyden ja työttömyyden kaudet maahanmuuttajalla voivat vaihdella.

Lähi-idästä lähtöisin oleva mies oli suorittanut hammaslääkärin tutkinnon entisessä Jugoslaviassa vuonna 1992. Opintojensa jälkeen mies oli erikoistunut sukkirurgiaan Venäjällä, jossa hän työskenteli kirurgina juuri ennen Suomeen muuttoaan. Suomeen

mies muutti vuonna 1997. Muuttaessaan hän oli 35 vuoden ikäinen. Suomeen muutettuaan mies oli aluksi kolme vuotta työttömänä ja opiskeli samaan aikaan suomea. Vuonna 2000 hän sai ensimmäisen työpaikan, määräaikaisen hammashoitajan työn. Työ kesti kolme kuukautta, jonka jälkeen hän joutui työttömäksi. Seuraavan määräaikaisen hammashoitajan työn hän sai puoli vuotta myöhemmin. Tämä työsuhde kesti pidempään, 11 kuukautta. Tämän jälkeen seurasi jälleen vuoden työttömyys, jonka aikana mies aloitti tutkintonsa päteväyttämiseen vaadittavat opinnot. Viimeisin hammashoitajan työ kesti puoli vuotta. Kyselyhetkellä mies oli taas työttömänä ja suoritti edelleen tutkintoaan täydentäviä opintoja.

Etsijän ja työttömän ura

Aineistosta löytyi lukumääräisesti eniten uria, joiden kohdalla ei ollut havaittavissa minkäänlaista vastaavuutta maahanmuuttajien korkeakoulututkintoon, ei tutkinnon tasoon eikä alaan. Osa tähän ryhmään lukeutuvista maahanmuuttajista oli työelämässä, mutta heillä työt olivat useimmiten koulutukseen nähden alemman tasoisia erilaisia työmarkkinoiden sisään-tulotöitä. Tällaiset urat nimesin etsijän uraksi. Tätäkin heikompi tilanne oli maahanmuuttajilla, joilla ei ollut koko Suomessa olon aikana ilmaantunut ainuttakaan työsuhdetta, ei edes lyhyitä työharjoitteluja. Tämän uratyypin nimesin työttömän uraksi.

Etsijän uralla olevat maahanmuuttajat jakautuivat tasaisesti usean korkeakoulututkinnon suorittaneisiin. Heissä oli niin kasvatusalan, tekniikan, humanistisen ja yhteiskunnallisen alan sekä lääkärin koulutuksen hankkineita. Tämän uratyypin kulkijat olivat asuneet Suomessa pitkään, keskimäärin kahdeksan vuotta ja pääasiassa he olivat muuttaneet Suomeen avioliiton vuoksi. Työsuhteet tällä uralla olivat lyhyitä, työttömyysjaksot puolestaan erittäin pitkiä. Esimerkkinä etsijän urasta on entisestä Neuvostoliitosta Suomeen muuttaneen naisinsinöörin ura. Hänen kohdallaan korostuu ylikoulutus ja täysin omaa alaa vastaamattomien töiden tekeminen.

Nainen muutti Suomeen paluumuuttajana vuonna 2000. Muuttaessaan hän oli 48 vuoden ikäinen. Teknisen alan tutkinnon hän oli suorittanut entisessä Neuvostoliitossa vuonna 1981. Heti Suomeen muutettuaan nainen aloitti suomen kielen opinnot. Jo Suomeen muuttovuoden lopussa hän sai ensimmäisen kosketuksensa suomalaisen työelämään; muutaman kuukauden työharjoittelun päiväkotiapulaisena. Työharjoittelun jälkeen nainen oli jonkin aikaa työttömänä ja opiskeli samalla suomen kieltä. Vuoden 2001 lopulla hän pääsi jälleen kuukauden kestävään työharjoitteluun, tällä

5 En silti nimennyt uratyyppejä nousujohteiseksi uraksi, sillä tähän uratyyppeihin lukeutuvien maahanmuuttajien urista valtaosa ei ollut samalla tavoin nousujohteinen kuin esimerkkiura.

kertaa ruokakauppaan myyjäksi. Tämän jälkeen nainen oli lähes kaksi vuotta työttömänä, jonka jälkeen hän sai vakinaisen siivoojan työn. Tästä työstä hän joutui kuitenkin puolen vuoden jälkeen irtisanoutumaan sairastelun vuoksi. Kyselyhetkellä nainen oli ollut työttömänä runsaat puolitoista vuotta. Syyksi sille, ettei hän ollut Suomessa löytänyt koulutusta vastaavaa työtä, hän arvioi insinöörin tutkintonsa heikon arvostuksen sekä alan töiden vähäisyyden.

Korkeakoulutetut maahanmuuttajat päätyivät kuitenkin useimmiten työttömän uralle, joka koostui pelkästään eripituisista työttömyysjaksoista sekä koulutukseen osallistumisesta. Tässä mielessä termi ura ei ehkä ole paras mahdollinen kuvaamaan tähän ryhmään kuuluvien tilannetta. Työttömän uralla olevat maahanmuuttajat muodostivat kansalaisuudeltaan ja muutosyilyltään kirjavimman joukon. Heissä oli niin avioliiton ja paluumuuton vuoksi entisestä Neuvostoliitosta ja sen seuraajavaltioista maahan muuttaneita kansalaisia, mutta runsaasti myös pakolaisina, turvapaikanhakijoina ja perheen yhdistämisen vuoksi Lähi-idästä ja entisestä Jugoslaviasta tulleita. Muihin uratyyppeihin nähden työttömän uralla olevat maahanmuuttajat olivat asuneet Suomessa lyhyemmän ajan, keskimäärin viisi vuotta. Myös ammatiltaan työttömät maahanmuuttajat muodostivat varsin värikkään ryhmän. Useimmiten he olivat lääkäreitä, opettajia tai insinöörejä, mutta lisäksi joukkoon mahtui biologit, farmaseutti, röntgenhoitaja, proviisori ja muusikko. Vain pienellä osalla tutkinto oli rinnastettu vastaamaan suomalaista tutkintoa.

Kokoava tarkastelu

Empirian perusteella korkeakoulutettujen maahanmuuttajien työmarkkina-asema näyttää heikolta. Heti Suomeen muuttovuotena työllisiä oli vain 5 prosenttia kaikista, kyselyhetkellä työllisten osuus oli 40 prosenttia. Työmarkkinatilanne siis parani maassa olon myötä. Korkeakoulututkinnosta ja aiemmasta työkokemuksesta huolimatta maahanmuuttajat olivat monella tapaa samassa asemassa kuin muutkin ensikertaa työmarkkinoille pyrkivät; pätkätyöt, työharjoittelut, koulutusta vastaanottamat työt, lukuisat työttömyysjaksot ja erilaiset koulutukset vaihtelivat tutkittavien työurissa.

Työurien tyypittelyn perusteella korkeakoulutettujen maahanmuuttajien tilanteet työmarkkinoilla vaihtelivat jakaantuen niin hyvin menestyviin kuin ongelmallisessakin työmarkkinatilanteessa oleviin. Kärjistäen kyselyaineiston tuloksia voidaan tarkastella kolmen työmarkkinasegmentin kautta, jossa korkeakoulutetut maahanmuuttajat jakautuvat työuriensa perusteella primaariin, sekundaariin ja työmarkkinoiden laitamilla oleviin (vrt. Jaakkola 1991; Jaakkola 2000). Primaareilla työmarkkinoilla korkeakoulutettujen maahanmuuttajien työtilanne on hyvä. Työt ovat koulutusta vastaavia ja työsuhteet kohtalaisen pitkiä. Sekundaareilla

työmarkkinoilla korkeakoulutetut maahanmuuttajat työskentelevät koulutustaan selvästi alemman tasoisissa töissä, työttömyysjaksot ovat yleisiä ja ne sijoittuvat vaihtelevasti eri kohtiin uraa. Työmarkkinoiden laitamilla ovat työttömät, yhteiskunnasta syrjäytyneet tai syrjäytymisvaarassa olevat korkeakoulutetut maahanmuuttajat. Heidän ”uransa” muodostuu pitkistä ja pysyvistä työttömyysjaksoista.

Miksi tilanteet korkeakoulutettujen maahanmuuttajien kohdalla vaihtelevat näin runsaasti? Miksi maahanmuuttajista osa menestyy hyvin, osa heikosti? Tutkittavien työmarkkinatilanteeseen tuskin voidaan löytää yhtä ja ainoaa syytä. Aikaisempien tutkimusten mukaan Suomessa vietetty aika vaikuttaa työllistymiseen; mitä pidempään maassa ollaan oltu, sitä paremmat mahdollisuudet henkilöllä on työllistyä (esim. Joronen 2005, 67–69; Myrskylä 2003). Esimerkiksi työttömän uralla olevilla Suomessa oloaika oli muita uratyyppejä selvästi lyhyempi. Tästä syystä työttömyys on heillä ainakin osittain perusteltua, sillä kotoutuminen ja kiinnittyminen uuteen maahan vievät aikaa. Monet aloittavat työnhaun usein vasta vuosien jälkeen, kun kieltä ja kulttuuria on omaksuttu riittävästi. Toiseksi, nimenomaan työttömän uralla olevissa oli runsaasti pakolaisina maahan tulleita, joilla työllistymisen on todettu olevan erityisen vaikeaa. Kotoutuminen ja työn haun aloittaminen on vaikeaa jo pelkästään senkin vuoksi, että vieraaseen maahan kiinnittymistä voi pakolaisilla pitkiä ajatuksia ja haaveet palata jossain vaiheessa kotimaahan (esim. Yläkö 1997; Valtonen 1999).

Vastakohtana kaikkein heikoiten menestyneille olivat koulutustaan vastaaviin töihin työllistyneet tasaisen ja liikkuvan uran kulkijat. Useimmiten he olivat ammatiltaan joko lääkäreitä tai opettajia. Tämä saattaa osittain selittää heidän hyvää menestymistään työmarkkinoilla. Tällaiset professiot ovat suoraan ammattiin valmistavia, jolloin näiltä aloilta valmistuneet yleensä tietävät mihin ja millaisiin työtehtäviin heillä on uusilla työmarkkinoilla mahdollista työllistyä (Suutari 2003). Samoin tähän ryhmään kuuluvat maahanmuuttajat olivat pääasiassa vapaaehtoisesti joko avioliiton tai paluumuuton vuoksi muuttaneita. Tällaisten syiden vuoksi muuttaneilla mahdollisuudet kiinnittyä uuteen yhteiskuntaan ovat suomalaisten puolisoitten tai sukulaisuuden kautta paremmat kuin esimerkiksi pakolaisilla, joilla vastaavat kiinnikkeet ja yhteydet uupuvat (Forsander 2002). Lisäksi tasaisen ja liikkuvan uran kulkijoissa oli pääosin sellaisten alojen osaajia, joista jo nyt on pulaa työmarkkinoilla.

Näiden kahden ääripään väliin jäi ryhmä maahanmuuttajia, joilla menestyminen Suomen työmarkkinoilla voidaan tietyllä tavalla ajatella olevan vielä edessäpäin. Heille oli töitä riittänyt Suomessa kohtuullisesti, mutta tasoltaan työt olivat monesti korkeakoulututkintoon nähden alhaisempia. Koulutus pääoman vajakäyttö

näkyi hyvin tässä ryhmässä; vaikka suunta oli oikea, ei lähtömaassa hankittua koulutusta osattu hyödyntää riittävästi tai oikealla tavalla. Yhdeksi tekijäksi, joka varmasti on vaikeuttanut tämän ryhmän työllistymistä, on tutkintojen rinnastaminen tai sen puuttuminen. Vieraan maan korkeakoulututkinnon on aikaisemmissa tutkimuksissa todettu muodostuvan yhdeksi maahanmuuttajien keskeisimmäksi rakenteelliseksi esteeksi heidän pyrkiessään suomalaisille työmarkkinoille (Forsander 2002). Erilaiset tutkinnon tunnustamiseen ja ammatinharjoittamisluvan saamiseen johtavat pätevytymis- ja täydennyskoulutukset ovat avainasemassa, jotta korkeakoulutetut maahanmuuttajat saadaan tutkintojen osalta samalle lähtöviivalle suomalaisten kilpailijoiden kanssa. Koulutuksen järjestäminen korkeakoulutetuille maahanmuuttajille on tärkeää myös maahanmuuttajien itsensä vuoksi, sillä aikaisemman statuksen nopea romahtaminen sekä yhtäkkinen kelpaamattomuuden tunne uusilla työmarkkinoilla kalvavat monen itsetuntoa.

Samaan aikaan kun maahanmuuttajien integroituminen uuteen yhteiskuntaan vie oman aikansa, tulee työmarkkinoille yhä koulutetumpaa ja osaavampaa työvoimaa. Tämänkaltaisen tilanne heikentää ulkomaalaisten työllistymistä entisestään; kun tarjontaa on paljon, kiristyvät työantajien valintakriteerit, jolloin heikon kielitaidon ja yhteiskunnan tuntemuksen sekä ”väärän” koulutuksen ja vähäisten kontaktien omaavien maahanmuuttajien tilanne suomalaisiin työnhakijoihin nähden hankaloituu. Työmarkkinoilla

tärkeiksi todettujen pääomien niukkuuteen vedoten maahanmuuttajat voidaan helposti sulkea työmarkkinoiden marginaaliin tai vähintäänkin työmarkkinoiden alemman tasosiin töihin. Pahimmassa tapauksessa maahanmuuttajien inhimilliset resurssit jäävät täysin hyödyntämättä, mikä ei pelkästään ole haitallista yksilölle itselleen vaan myös koko yhteiskunnalle. Mikäli maahanmuuttajien resursseja ja monikulttuuristen työyhteisöjen merkitystä ei Suomessa ymmärretä, saattaa yhä kansainvälistyvämmässä työelämässä olla edessä tilanne, jossa työmarkkinat tietämättään tuhaavat omia tulevaisuuden pääomiaan. (Forsander & Ekholm 2001, 64; Reuter ym. 2005, 10.)

Tulosten perusteella suomalaisen yhteiskunnan voikin ajatella viestittävän koulutetuille maahanmuuttajille ristiriitaista sanomaa. Yhtäältä luodaan kuvaa siitä, että Suomi tarvitsee yhä enemmän koulutettua työvoimaa. Esimerkiksi työministeriön hallituksen maahanmuuttopoliittisessa ohjelmassa todetaan väestön ikääntymisen aiheuttavan pulaa työvoimasta ja nimenomaan koulutetusta työvoimasta. Ohjelman puitteissa korostetaan Suomessa jo asuvien koulutettujen maahanmuuttajien tiiviimpää hyödyntämistä. Samoin painotetaan Suomen houkuttelevuuden lisäämistä, jotta maahamme muuttaisi työvoimaa, jota tosiasiaa tarvitsemme. (Työministeriö 2006.) Toisaalta maahanmuuttajat joutuvat Suomessa edelleenkin kohtaamaan torjuvat ja ennakkoluuloiset työmarkkinat, mikä näkyi tässä tutkimuksessa työllistymisen vaikeutena.

Kirjallisuus

- ALASUUTARI, P. (1994). *Laadullinen tutkimus*. Tampere: Vastapaino.
- ANTIKAINEN, A., RINNE, R. & KOSKI, L. (2006). *Kasvatussosiologia*. 3. painos. Helsinki: WSOY.
- ESKOLA, J. & SUORANTA, J. (1998). *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- FORSANDER, A. (2002). *Luottamuksen ehdot. Maahanmuuttajat 1990-luvun suomalaisilla työmarkkinoilla*. Helsinki: Väestötutkimuslaitos, Väestöliitto.
- FORSANDER, A. & ALITOLPPA-NIITAMO, A. (2000). *Maahanmuuttajien työllistyminen ja työhallinto. Keitä, miten ja minne? Työhallinnon julkaisu 242*. Helsinki: työministeriö.
- FORSANDER, A. & EKHMOLM, E. (2001). *Maahanmuuttajat ja työ*. Teoksessa A. Forsander, E. Ekholm, & P. Hautaniemi (toim.) *Monietnisyyden yhteiskunta ja työ*. (s. 57–82). Helsinki: Palmenia.
- HAAPAKORPI, A. (2004). *Kulttuurista rajankäyntiä. Nuorten ja korkeakoulutettujen maahanmuuttajien koulutus- ja työmarkkinahistoria ja -orientaatio*. Helsinki: Palmenia.
- HYYPÄ, H. (1999). *Varanto varastossa. Koulutus sivistää, jalostaa ja varastoi joutoväkeä. Koulutussosiologian tutkimuskeskus*. Turku: Turun yliopisto.
- JAAKKOLA, M. (1991). *Suomen ulkomaalaiset: perhe, työ ja tulot*. Työpoliittinen tutkimus 15. Helsinki: VAPK-kustannus.
- JAAKKOLA, M. (2005). *Suomalaisten suhtautuminen maahanmuuttajiin vuosina 1987–2003*. Työpoliittinen tutkimus 286. Helsinki: työministeriö.
- JAAKKOLA, T. (2000). *Maahanmuuttajat ja etniset vähemmistöt työhönotossa ja työelämässä*. Työpoliittinen tutkimus 218. Helsinki: työministeriö.
- JORONEN, T. (1997). *Afrikkalaisten maahanmuuttajien työllistymispolut*. Teoksessa H. Schulman & V. Kanninen (toim.) *Sovussa vai syrjässä? Ulkomaalaisten integroituminen Helsinkiin*. (s. 59–92). Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.
- JORONEN, T. (2005). *Työ on kahden kauppa – maahanmuuttajien työmarkkina-aseman ongelmia*. Teoksessa S. Paananen (toim.) *Maahanmuuttajien elämää Suomessa*. (s. 59–82). Helsinki: Tilastokeskus.
- JÄRVINEN, T. (1999). *Peruskoulusta toisen asteen koulutukseen. Siirtymävaiheen kokemukset ja koulutusvalintojen taustatekijät oppilaiden kertomina*. Turku: Turun yliopisto.

- KYHÄ, H. (2006). *Miksi lääkäri ei kelpaa lääkäriksi? Korkeakoulutetut maahanmuuttajat Suomen työmarkkinoilla. Aikuiskasvatus, 26, 123–129.*
- LANTTA, H. (1997). *Valtiotieteilijät työelämässä. Sijoittumisselvitys vuonna 1993 tiedekunnasta valmistuneista sekä vuonna 1990 tutkinnonsuoritusoikeuden saaneista valtiotieteiden ylioppilaista. Helsinki: Helsingin yliopisto.*
- LIEBKIND, K. & JASINSKAJA-LAHTI, I. (1997). *Maahanmuuttajien onnistuneen integroitumisen esteitä. Teoksessa H. Schulman & V. Kanninen (toim.) Sovussa vai syrjässä. Ulkomaalaisten integroituminen Helsinkiin. (s. 93–108). Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.*
- L 493/1999. *Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990493>*
- MYRSKYLÄ, P. (2003). *Maahanmuuttajat hivuttautuvat työmarkkinoille. Hyvinvointikatsaus. Tilastollinen aikakauslehti 3. (s. 32–37). Helsinki: Tilastokeskus.*
- OPETUSHALLITUS (2004). *Ulkomailla Suoritettujen tutkintojen tunnustaminen Suomessa. Helsinki: Opetushallitus.*
- PAANANEN, S. (1993). *Työvoimaa rajan takaa. Työpoliittinen tutkimus 54. Helsinki: työministeriö.*
- PIKKARAINEN, M. (2005). *Maahanmuuttajien työllistyminen ja heidän odotuksensa työelämästä Suomessa. Turun yliopiston maantieteen laitoksen pro gradu -tutkielma. Siirtolaisuusinstituutti. Web Reports No. 8. <http://www.migrationinstituute.fi/db/articles/pdf/webreports8.pdf> (luettu 24.8.2005).*
- REUTER, A. JAAKKOLA, M. & MANNILA, S. (2005). *Maahanmuuttajien resurssit Suomen työmarkkinoilla. Kuntoutus, 2, 7–22.*
- SUUTARI, M. (2003). *Korkeakoulutettujen työelämäurien alkuvuodet. LAASER-projektin loppuraportti. Helsinki: Akava.*
- TILASTOKESKUS (2006). *Ulkomaalaiset ja siirtolaisuus 2005. Foreigners and international migration 2005. Helsinki: Tilastokeskuksen Väestösarja.*
- TYÖMINISTERIÖ (2006). *Hallituksen maahanmuuttopolitiittinen ohjelma. Työhallinnon julkaisu 371. Helsinki: työministeriö.*
- VALTONEN, K. (1999). *Pakolaisten kotoutuminen Suomeen 1990-luvulla. Helsinki: työministeriö.*
- YLÄNKÖ, M. (1997). *Afrikkalaisten integraationäkymät. Pohdintoja Suomen lähtökohdista vastaanottajamaana. Teoksessa H. Schulman & V. Kanninen (toim.) Sovussa vai syrjässä? Ulkomaalaisten integroituminen Helsinkiin. (ss. 27–58). Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.*